:Moje zpěvníky

Bývalo by bylo lepší, kdybych se byl mohl učit na klavír. To je celá hudba, housle jsou jen příspěvek do ní. Chodím do pěveckého spolku Wlastenci při PEN klubu. Vede ho Jiří Šlupka-Svěrák, a když nám někdy něco jen tak zahraje, slyším, jak na klavír může člověk hrát, co si myslí. Tedy může i skládat. Na housle nikdo neskládá, jen já to dělal.

Piano máme, koupili jsme ho pro naše kluky. Dva mladší se na něm svezli, pak toho nechali pro skautštější zájmy, piano zbylo na mne: a opravdu zbylo, když Jožin, nejmladší, ve druhém roce toho nechal. Já jsem se před tou učitelkou styděl, a chodím třetím rokem místo něho. Tělesně mi to nejde, hraju jen pomalé skladby, pedál mi vůbec odpustila. Když mě přesto chce pochválit, řekne: „No, posledně to bylo horší."

Nejstarší syn, ten ve Francii, chodil roky a roky na housle a hrál daleko líp než já. Už nehraje a houslí se zbavil. Je mu čtyřiapadesát roků a každému říká, že jsme ho nutili hrát. Nenutili: jenom jsme trvali na tom, aby buď cvičil, nebo vystoupil. Ale on z odporu ke mně pokračoval, aby mohl živit názor, že ho nutím.

V listopadu 1944 přišlo na Zlín bombardování. Našeho internátu se nedotklo, ale někde tam prý zůstala nevybuchlá bomba. Nesměli jsme tam. Hbitě nám zařídili spaní v přízemí jednoho dívčího internátu, na slamnících. Všecko nám zůstalo v nepřístupném místě, které hlídali němečtí vojáci. Do zítřka bomba vybuchne, nebo ji najdou a odstraní. To jsem jaksi chápal, ale nemohl jsem přijmout, že tam mám housle. Cítil jsem to, dneska bych řekl, jako kdybych tam nechal malé děcko, které ani neví, v jakém je nebezpečí. Šel jsem tam. Vyhlédl jsem si vojáka, takového starého muže v uniformě. Pravil jsem mu, že tam mám věci. „Verboten, verboten…," opakoval jenom. Vypadal spíš jako starý lidový herec, který hraje vojáka, puška mu visela přes rameno jako cizí předmět. Říkal jsem, že si musím vzít violine, geige… „Verboten." Napadlo mi, že mi nerozumí a tím heslem to maskuje. Řekl jsem, česky: „Já muzikant…, tam moje housle." Zarazil se. Pak se mlčky otočil zády ke mně a já jsem šel. Když jsem se vracel s houslemi a s jedním kufrem kolem něho, řekl jsem: „Děkuju." On pokrčil flintou na rameni a odpověděl: „Vojna."

Často jsem si na něj potom vzpomněl. Ale teď myslím na to, komu asi připadnou ty moje housle. Když Franta housle má.

Ale kdo je Franta: to je náš vnuk čili našeho Jana syn. Začal hrát dobrovolně, ale nebavilo ho to. Vrátili jsme zapůjčené housle do školy. Po-

cítil to jako degradaci, chtěl začít znovu, a tak s ním Jan jel do Prahy a koupili housle, stály 15 000 Kč. Já, protože jsem na ně přispěl, ptávám se: „Franto, užs dneska hrál?“ To funguje dobře, když s ním Jan hraje na piano a někdy s nimi Mařenka píská na flétnu.

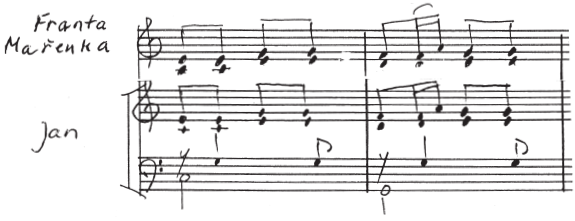

Teď jsem otevřel své housle, uložené v krásném, z vojny a internátu otlučeném klasickém futrále, vyloženém fialovým plyšem. Moje housle drží tón, ani jsem je teď nemusil velice ladit, ačkoliv jsem je držel v ruce loni o Velikonocích. Teď jsem si dramaticky pomalu zahrál „Skalický pán, velký zeman“. A už po té jedné pěsničce mě velice bolí levá ruka.

●

Celý život kupuju nebo dostávám nějaké zpěvníky. Tak jsem v roce 1983 dostal Sušila: od Václava Havla a Olgy. Ale s tím se nešikovně zachází. A vadí mi ten vědecký, jakoby mineralogický systém uspořádání písní podle chemického obsahu: 568. Svítidlo, 571. Nestydění se. Já jsem si tam vzal jednu píseň: „Zabila panička pána“. Je ze Štítné. Je to v oddílu 98 „Vrahyně“. Ale jak teď tím knižčiskem listuju, vzmáhá se ve mně úcta.

Nejvíce cizích zpěvníků mám německých. Jednou za minulého režimu jsem si uvědomil, že neznám ruské lidové písně. Šel jsem do tehdej-

ší Sovětské knihy: nad tím, co mi nabídli, jsem užasl. V žádném ze zpěvníků nebyly lidové písně, nýbrž písně, které si lid měl zpívat místo nich. Našel jsem moldavské písně… a ony byly psány azbukou! Pocítil jsem zas ten historický strach: tak by pro nás mohla skončit tato druhá okupace, kdyby se protáhla.

Sovětských písní jsem po válce v první zvědavosti nabral hodně. Alexandrovův vojenský soubor mě ohromil, nadchl: až jsem se tomu citu bránil. Protože jsem si vzpomněl na koncert německé vojenské hudby ve Velkém kině ve Zlíně. Jak nastoupila, jak přišel pořadovým krokem kapelník, a: každým švihem jeho taktovky zaujaly palebnou polohu jedny nástroje za druhými. Dokonce mě to trochu naladilo proti Wagnerovi. Když hráli nakonec jakýsi Slovanský tanec, to už jsem byl umíněný: Ne, na mne si s tím nepřijdete!

Skoro každý z nás si po válce oblíbil nějakou sovětskou písničku, a zvláštní je, že při společném zpěvu i dnes na ně dojde: „Volha, Volha“, „Ej, uchněm“, „Kalinka“…, to všecko je mi skoro protivné. Já mám svoje a držím se jich: „Ech, darogi“, „U pribrežnych loz“ (o Dněpru), „Gorod na Kamě“… a úžasná hrdinská píseň „Vstavaj, strana ogromnaja“. Od naší mladé učitelky ruštiny ve Zlíně umím píseň, která nikde není a ještě jsem nepotkal někoho, kdo ji zná: „Oni jechali molča v nočnoj tišině…“ Toho Alexandrova po jiné stránce asi není možno nějak ctít. Od něho je i ta nepochopitelně hanebná „Kantata o Stalinu moudrém, všech nás otci drahém…“ Takovému výroku se brání už i obyčejná zbožnost, katolická. Já ale jedné její fráze užívám ke kontrole a cvičení dechu. Lehnu si na zem, nadechnu se do břicha a jedním dechem, středně hlasitě, musím zazpívat toto:

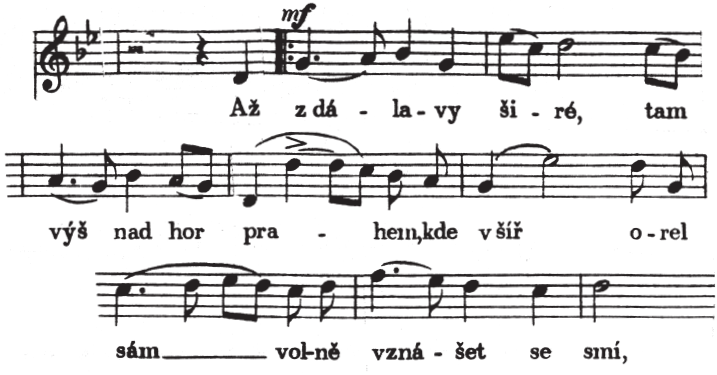

Když jsem začal hrát na housle, tatínek občas využil mého počínajícího vzdělání a požádal mě, abych mu přehrál něco, nač někde narazil. Tak jsem mu ze zadní strany jednoho rodokapsu zahrál a zazpívali

jsme si spolu „Věrnější než dívčí rety opojné jsou cigarety“. Onehdy jsem to zpíval wlastencům, když si šli do vedlejší místnosti zakouřit. Z jiného rodokapsu mám píseň „Umím jezdit na mustangu prériemi Západu“. Tu jsem už použil někde u ohně. Všecko se někdy hodí. Bez vyhlídek na použití držím píseň, totiž drží se mne píseň o Kim Ir-senovi: „Rdí se krev v Ťanpjak-San“.

Když jsem začínal znát, kolik je slováckých pěsniček, začal jsem se i divit, jak málo z toho se jich zpívá: až do odření a nudy. Třeba „Když sem šél z Hradišča“, na to já ani neotevřu hubu.

Také mi kdysi, marnivě, napadlo, že bych přece sám mohl najít a „sebrat“ nějakou neznámou píseň. Sebral jsem jenom dvě: jednu na nádraží v noci ve Valašské Polance a pak jsem zjistil, že je to jen variant čehosi, co je i na Slovácku: „Aj, vŕší, vŕší, zelené vŕší, dycky sa mračí, nikdy neprší…“ A druhou jsem sebral u Josefa Zemana, který ji znal kdoví odkud, ale v brněnské sbírce písní z Líšně není:

Mám já ženo Apolenko,
prodává v Brně na rynko,
prodává tam jablíčka,
máslíčko a vajíčka.

Na rynko se dobře vede,
hoběnka jí pěkně jede,
Lešňačke se radujó,
že paničke kupujó.

S Josefem sme se dost nazpívale, dež sem k němo jezdil do jeho zemědělské škole za Benešovem. A nasmáli sme se. Vyprávěl mi jednou, jak k nim přišel okresní inspektor, který chtěl podtrhnout význam lidové písně a jako příklad učňům zazpíval: „Seděla na písku…“ Josef to začal posměšně imitovat, přidal jsem se, a ta píseň nás naprosto strhla, až jsme zpívali zhrouceni na podlaze:

Seděla na písku,
volala Matýsku,
Matýsku, Matýsku,
já sedím na písku.
Ó du alajne
kobzole sú fajne…

Já jsem při tom objevil možnost, že původně tam bylo, že seděla na pysku… Josef se šklebil a dělal, že nerozumí, chtěl mě donutit, abych mu to vysvětlil, odmítl jsem. Ani jsme nepili.

Celý život tedy si čtu pěsničky, slovem i notou, ale nic jsem si nepřečetl o nich. Takže mám s nimi velké zkušenosti, ale žádnou vědomost.

Já nejsem národopisec, muzikolog, ba ani zpěvák. Jsem muž, který si zpívá. Beru píseň jako praktickou věc. Nestuduju písně, jenom jich užívám jako bot: které jsem kdysi naopak studoval. Proto já nezpívám „U Dunaja stáua, napájaua páva“. Jan Trojan napsal rozbor a komentář k písním Františka Bartoše z roku 1882. Nahlédl jsem do té knihy: ten trefil na mimořádné, podivné a zvláštní melodie, ale já nepoznám a nepotřebuju poznat jako Jan Rokyta mixolydickou septimu od obyčejné. Takový postoj k pěsničkám udělal by mi z nich prácu.

Takový Úlehla, Holý, já se jim omlouvám! Omluvil jsem se oběma bratrům Holým, když předloni mě režie jednoho večera v Hradišti povolala na jeviště zpívat vedle nich. Divím se, a vážím si toho, že mě Jan Rokyta z Jasenné považuje za zpěváka, přestože je odborník. Považuje mě, myslím, za zpěváka sui generis, jak by se řeklo v Jasenné i v Brumově, kdyby se tam vědělo, co to znamená. Tak zpívat jak já, totiž z těch důvodů, může každý.

Sedím někdy u piana, čtu si a přehrávám zpěvníky. Je to literatura: písně z určité oblasti jsou zprávou o ní. Tak jsem si jednou přehrával Lidové písně z Pelhřimovska. Melodicky jsou banální, každá je jako nějaká jiná odjinud. Zajímavé jsou v textech. Jedna píseň popisuje, jak se mezi dvěma vesnicemi staví nová silnice: je to se všemi detaily, jako zpráva. Poezie? Ta je až v posledních verších:

A až bude hotová ta brandlínská silnice,
tenkrát budeš, má milá, tenkrát budeš mé srdce.

Napadlo mi podívat se do mapy na tu silnici: a ona tam není! Dostali se ti dva za sebe? Sebrali jsme se s paní Vaculíkovou a chtěli jsme to vidět. Napsal jsem potom článek o těch písních, té krajině a zpěvácích (všichni už pod drnem), který vyšel v Literárních novinách před Vánoci 2003. Přidám ho sem jako poslední kapitolu.

●

Kteréhosi roku jsem dostal z Buchlovic pozvánku na mezinárodní konferenci o víně. Jel jsem tam. Měli to slovo konference dát do uvozovek: protože já to vzal vážně a udělal jsem hodinovou přednášku o rozdílu mezi slováckou a německou písní o víně. Totiž já jsem v té době velice listoval a brnkal v německých zpěvnících. Nejzajímavější je dvousvazkové vydání nakladatelství Insel. Tam je ke každé písni poznámka o jejím původu, osudu, pohybu. U německých písní je otázka, co se tam rozumí lidovou písní – Volkslied. Je to i zhudebněná Goethova báseň o růžičce ve stepi. „Přijde jaro, přijde“ je u nás píseň národní.

Sledoval jsem rozdíl mezi jejich a slováckými písněmi o víně. Zjistil jsem, že zatímco u nás se pěstuje prostě víno, Němci krom toho pěstují vinný kult. I vínem definují svou říši: „Zwischen Frankreich und dem Böhmerwald, da wachsen unsre Reben…“ U nás k vínečku patřívá galánka, koníček, travěnka, hlavěnka, maměnka, u nich otcovský dům, vlast, pohár vína pro vítěze. Víno často vystupuje v písni pod svým osobním jménem: Muskateller, Burgunder… Bílé víno je vždycky chladné, už v notách! Na tu „konferenci“ jsem si pozval k pomoci svého přítele Petra Bechera, to je sekretář Spolku Adalberta Stiftera v Mnichově. Peter přivezl také několik pijáckých písní a zazpíval je s kytarou. Jednu jsem přeložil a zpívali jsme ji: on německy, já česky, a současně! Aby to každý mohl (nemohl) porovnat.

:140

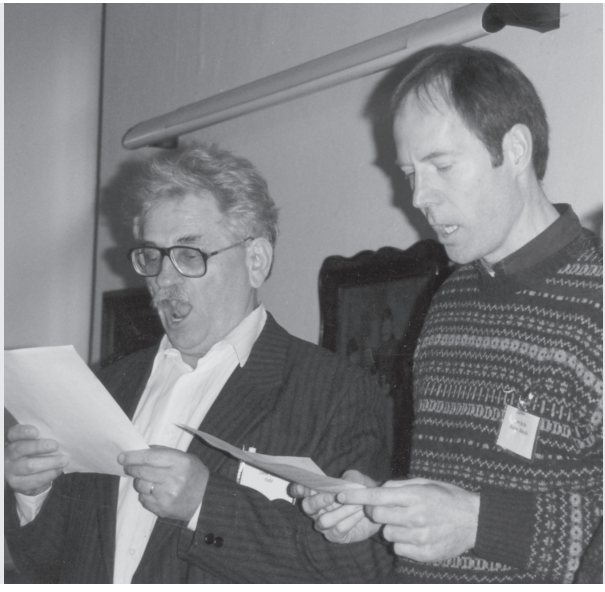

Už bude zas neděla *Jetzt ist es bald Sonntag*

Po převratě 1989, kdy jsem začal smět jezdit ven, byl jsem často v Německu: na čtení, diskusích, seminářích. Na ukončení besedy jsem vždycky chtěl vědět, co tam lidi zpívají. Na besedě v Sudetoněmeckém domě v Mnichově mě Ota Filip silně varoval: abych nezačínal, že se to nehodí, že to lidem připomíná nacismus. Jako když u nás někdo hloupě spojuje folklorní slavnosti s komunismem. Nedbal jsem na to, začal „Sie war ein Mädchen voller Güte“ ze zpěvníku Lieder aus der Küche

a při refrénu „Heimat, süsse Heimat“ se naši hostitelé drželi okolo stolu za ramena a kývali se jak Němci.

Když jsme začali spolu s Janem Rokytou chodit, já jsem se staral, co budu číst, on vybíral písničky, a nevím, pro co za námi lidé chodili víc. Mě na tom bavilo i to, že za to dostáváme peníze: ty dojednával on, já dělal, že o ničem nevím. Čtení, třeba v Německu, jak mi pravil Pavel Kohout, je pro spisovatele regulérní způsob výdělku. Já se pořád trochu stydím. (Však někdy mi někde nedali nic; když jsem měl besedu v nějaké škole, třeba mi ani nedali cestovné: to je názor, že jsem veřejná osoba, kulturní činitel.) Někdy jsem pěsničku navrhl Janovi já. A jednou jsem udělal takový pokus: přeložil jsem píseň „Ohne Lieb und ohne Wein“, a co to s ní udělá. Píseň z polovičky 18. století je umělá. Představuju si, že ji ke klasickému programu přidával černě oblečený zpěvák u piana zvyklého hrát Haydna. Když jsem s tím přišel, Rokyta odklopil piano a řekl: „To je Haydn.“ Přeložena a zavlečena na Slovácko píseň změnila nejenom jazyk, ale i postavu a chování. Rokyta se bavil, co ten cimbál s tím Haydnem dělá.

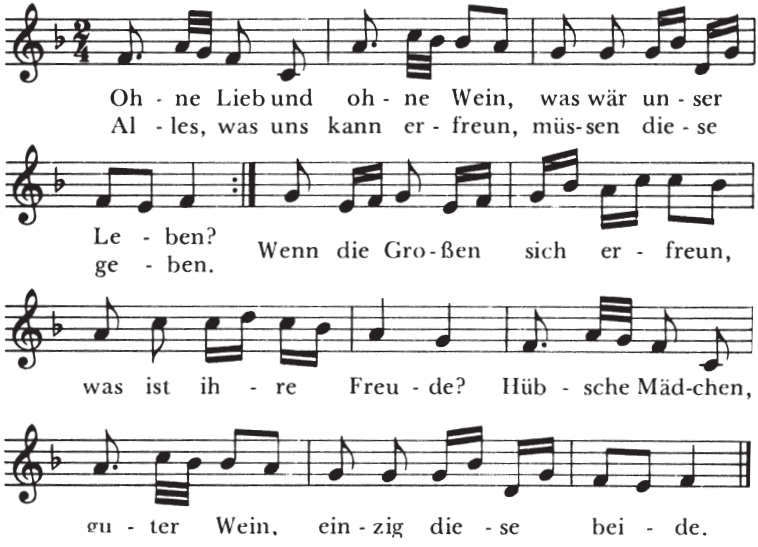

Bez lásky a bez vínečka
tož co bysme měli?
Enom toto když je spolu,
máme život celý.
Šak aj páni když sa smějú,
z čeho majú radosť?
Tož z galánek a z vínečka,
když jich Pámbu dá dosť.

Pro tu buchlovickou „konferenci“ o víně jsem se víc zabral do německých zpěvníků a dovídal se věci, jaké jsem nečekal. Například lidové písně vojenské nejsou vůbec bojechtivé, jak bychom si o Němcích mysleli. Obsahují nadávky na vojnu, posměch, stesk. „Když jsme táhli na Friaul, hatten wir nur grosse Maul, měli jsme jen velkou držku.“ Vlastně by to bylo řádné téma pro naše národopisce, muzikanty.

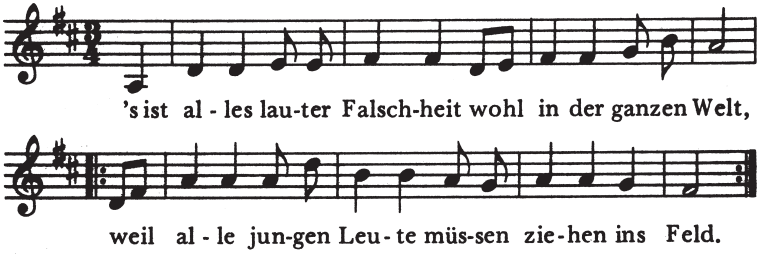

Také se tam nikde nenajde pěsnička „tady mosíš ležat, židáčku prašivý“, jak zpívají Horňáci. Písně o židech jsou vlídné, žertovné. Jednu z nich jsme potom s Petrem Becherem zpívali v Uherském Hradišti, a musím říct, je to úleva, když můžete najednou rozvázat obávaný uzel, a nic. Jedna píseň má tento příběh: On prosí dívku, aby s ním šla do lesíčka. „Nemůžu, jsem slušná židovka.“ Prosí ji, aby směl stát pod jejím oknem. „Nesmíš, jsem slušná židovka.“ Žádá ji, aby ho pustila do světničky. „Nepustím, jsem slušná židovka.“ Prosí ji, aby si ho vzala za manžela. „Vezmu, protože jsem slušná židovka.“

Ve zpěvnících jsou písně ze všech krajin Německa, tedy také z míst, odkud Němci museli odejít. Ty jsem si četl a hrál si je s velice divným pocitem. Jako píseň ze Slezska, zaznamenanou v roce 1730. Která matka a kde teď zpívá tyto písně děcku? – Zvláštní úkaz: písně bez své země. Nad to horší může být už jen jedno: země bez písně.

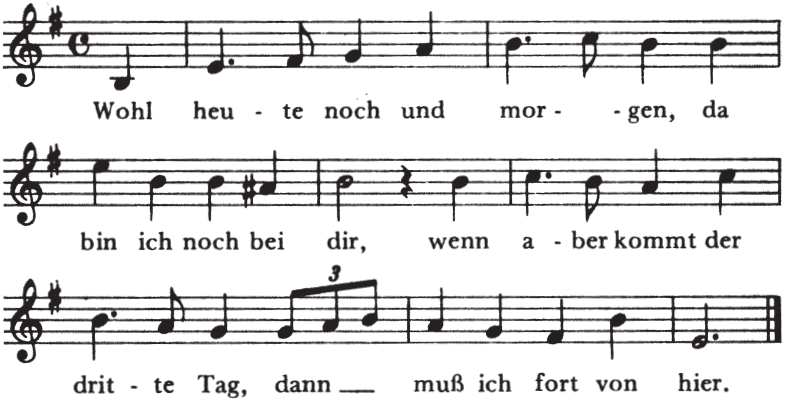

Při svém „studiu“ jsem také nacházel, jak pěsnička přetéká, přesakuje přes hranice zemí. Hned a snadno začne mluvit jiným jazykem a změní někdy ráda i téma. Dva příklady uvádím na straně 178.

:178

Před několika lety pozval Peter Becher na jeden večer, kromě jiných, mne a Jana Rokytu, do Spolku Adalberta Stiftera. Sál byl plný lidí středního a vyššího věku. Když jsme s Janem provedli své, odhodlal jsem se udělat to, co jsme dělávali všude: zeptal jsem se, jaké písně si zpívají, a požádal, aby nám zazpívali. Trapné ticho. Když už se to nedalo vydržet, zvedly se vzadu dvě paní, vzaly se za ruce a začaly zpívat. A už se zvedali další, utvořili hada, který se proplétal řadami a zpíval krásnou píseň. O čem? O zpěvu. Začínala slovy: „Široko daleko není dnes krásnější země, než je tato naše…“

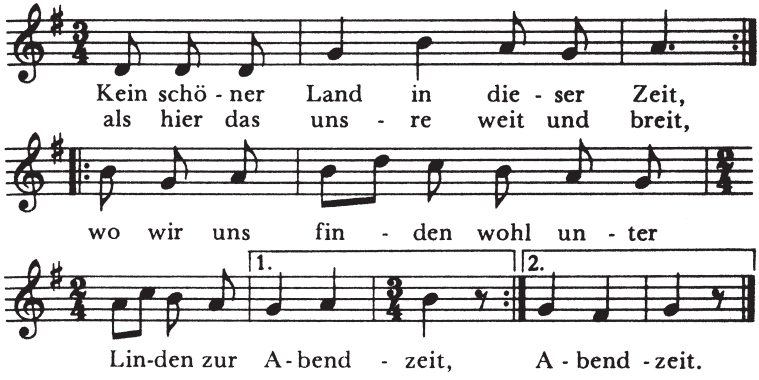

Da haben wir so manche Stund'
gesessen wohl in froher Rund'
und taten singen;
die Lieder klingen
im Eichengrund.

Daß wir uns hier in diesem Tal
noch treffen so viel hundertmal,
Gott mag es schenken,
Gott mag es lenken,
er hat die Gnad'.

Nun, Brüder, eine gute Nacht,
der Herr im hohen Himmel wacht!
In seiner Güten
uns zu behüten
ist er bedacht.

T.: W. v. Zuccalmaglio. – M.: trad. Melodien aus dem 18. Jhdt. wurden von Zuccalmaglio zu der vorliegenden Weise geformt, 1840 veröffentlicht, 1884 durch das Preußische Soldatenliederbuch, nach 1918 durch die Wandervogelbewegung verbreitet; heute eines der bekanntesten deutschen Lieder.